

Egy palóc falu az első világháború és az azt követő forradalmak idején

ADATOK KAZÁR TÖRTÉNETÉBŐL

A címben megjelölt korszak vizsgálatához eddig igen kevés írásos forrás birtokába jutottunk. A közigazgatási iratok közül csak a képviselőtestületi jegyzőkönyvek áttanulmányozására volt módunk, mert a Pest és Nógrád megyei Állami Levéltár ezeknek is csak egy kis részét tudta kezünkbe adni. A képviselőtestületi jegyzőkönyvek nagyobb részét a kazári tanácsháza padlásán olyan lomok között találtuk meg, melyekről a helybeliek már nem is gondolták, hogy azok ilyen „értékes kincseket” rejtenek. A tárgyalt időszakra vonatkozó főszolgabírói és alispáni iratok levéltárunk hányódása idején teljesen megsemmisültek, viszont gazdag néprajzi anyaggal szolgált a balassagyarmati Palóc Múzeum Adattára, ahonnan a Windisch Antal és a Kovács palya István által közölt adatokból használtunk fel néhányat. Hegedűs Mária tanítónő, Zsuffa Kálmán nyug. iskolaigazgató, Szabó bera Péter és Sándor György szíves szóbeli közléseikkel bővítették ismereteinket, Nyári Gyula, a jelenlegi iskolaigazgató pedig az Állami Általános Iskola értékes iratainak rendelkezésünkre bocsátásával tett igen jó szolgálatot. A korabeli nógrádi sajtóból csak a Nógrádi Hírlap egyetlen adatát tudtuk szerény munkánkba beépíteni. Forrásaink között szerepel még Dzsida József bányászati szempontból ma is páratlan könyve.

Hogy az olvasónak e tanulmányrészlettel kapcsolatban jogos hiányérzete ne támadhasson, a szerző annak közlésével is tartozik, hogy kutatásainak még a leg-
elején tart, sőt azt sem titkolhatja el, hogy ebben a műfajban ez az első nyilvános-
ságot látó közleménye.

Miután elhangzott Ferenc József híres „Mindent megfontoltam és meggon-
doltam” szavakat tartalmazó, hadba szólító királyi szózata, az anarchikus állapotok
kitörését drákói szigorral tudták csak megelőzni. Akiket Kazárról nem vittek el
katonának, azokat itthon helyezték katonai regula alá. Egy Amerikát járt, szóki-
mondó bányász vitába keveredett a bányai igazgatóval amiatt, hogy a nagy „hegyre”
hárman alig tudták feltolni a csillét. Az igazgató intézkedett: a bátor embert hat
órára gúzsba köttette, majd két hónapra Kassára internáltatta. A büntetést végre-
hajtó főhadnagy ezekkel a szavakkal vette kézbe áldozatát: „Előbb itt szenvedsz
meg, aztán majd a harctéren.”

A háború elején még csak ilyenfajta tiltakozásokról tudunk a kazári bányászok
között. Később ezek száma egyre szaporodott. 1917-től már a szakszervezet kiépülése
is megindult. A sztrájkoló, munkátmegtagadó bányászokat a csendőrség és a katona-
ság fogdosta össze és kísérte a munkahelyre. Ám az erőszak, a puskák és géppuskák
gyilkos csöve nem tudta könnyen munkára kényszeríteni a „földalatti birodalom”,
vagyontalan „urait”, mindig nyújtani kellett nekik valamit.

A háború előtti években a falu lakói nem tudták, de most már világosan lát-

ható, hogy a véres négy évet megelőző időkben miért volt olyan sürgős a kétségtelenül hasznos posta- és távbeszélő hálózat megszervezése. A technika e vívmányainak segítségével sokkal eredményesebben tudták beépíteni a falu népét a recsegő-ropogó osztrák-magyar háborús gépezetbe, amely 1914 július 28.-án kezdte meg végzetes működését.

A háború kitörésének első írásos nyomát az 1914 augusztus 26.-i jegyzőkönyvben találjuk. Megtudjuk belőle, hogy Kómár Jakabné két kisgyermekével támasz nélkül maradván havi 4 korona segélyt kapott, amíg legkisebb gyermeke 6. életévét el nem érte.

Egy október 12.-én kelt képviselőtestületi jegyzőkönyv már azt rögzítette, hogy mindkét férfi tanító bevonult a község fele adózó férfi lakosságával együtt és 110 tanuló maradt nevelő nélkül.

De kántor nélkül maradt a templom is. A falu kedves emberének távozása valóságos lázadást robbantott ki. Az eset a következőképp játszódott le. A csendes mise alatt felállt a nép szószólója, Kis Jancsi Ferenc és ezekkel a szavakkal fordult az egybegyűltekhez és a misézó paphoz: „Mindenki menjen haza! Főúr, maga meg bejöhet, ha a kántort hazahozatta.” Ezzel a mise résztvevőivel együtt sarkon fordult, bezárta a templom főbejárati ajtaját, a kulcsot pedig magához vette. S valóban senki nem ment addig templomba, amíg Hegedűs Béla kántort táviratilag haza nem hívták a frontra induló menetszázadból.

A mozgósítás, a háború megindulása uniformisba húzta az egész országot. Különbféle hivatalok és bizottságok alakultak, amelyek állandó gyűjtésekkel és akciókkal tartották háborús hangulatban az ország népét. A hadsegélyző hivatal, a Vöröskereszt, a Népjóléti bizottság és más szervezetek egész sora hol a sebesültek, hol a hadiárvák javára végeztek gyűjtéseket. Különbféle mozgalmak indultak. Ezek mindegyike Kazárra is kiterjedt. A „reze vasért” mozgalom ugyanúgy, min a hadikölcsönt jegyzetető biztosok a legkisebb helyet sem kerülték el. A kormányparti lap a hadikölcsön jegyzésének eredményeit méltatva közölte, hogy Kazár a legtöbb kölcsönt jegyző községek között szerepel 60.600 koronával. Ez a „jó” eredmény a már akkor meglévő kétlakiságnak és a háború elején mutatkozó hazafias felbuzdulásnak tulajdonítható.

Az emberfeletti erőfeszítéseket tevő nép anyagi erejét azonban drágaság gyengítette, lelki erejét a különböző izgató hírek ásták alá, az emberek testét pedig a betegségek és járványok roncsolták.

1916-tól fokozatosan ritkultak a képviselőtestületi gyűlések. Ebben az évben még két alkalommal jöttek össze a község vezetői, a következőben már csak egyszer. A háború utolsó évéből egyetlen jegyzőkönyv sem maradt fenn. Az utolsó, 1917-es háborús jegyzőkönyv, amelyen sem hitelesítés, sem bírói aláírás nincs, azt adja tudtunkra, hogy a község tulajdonát képező alapokat és készpénz megtakarításokat a Kazár és Vidéke Hitelszövetkezetről helyezték el a 14 képviselő egyhangú határozata értelmében. Ez az intézkedés a „mentsük, ami menthető” gondolat jegyében fogant.

A kazári községi clemi népiskolai iratokból hármat választunk ki, hogy ismeretetésük révén érzékeltethessük azt a háború okozta anyagi és szellemi nyomort, melybe a kazáriak legnagyobb része került.

1917 január 26.-án Mcjzes Zsigmond tanító kimutatást készített arról a harminc tanulóról, akiknek szülei szegénység címén az 50 filléres beiratási díj elengedését kérték. Az indokok között ilyeneket olvashatunk: „Az atya hadbavonult”, „teljesen vagyontalanok”, „az atya Amerikában van, de pénzt nem küld”, „szegény erdélyi menekült”.

A következő tanév elején gyászünnepélyt tartottak az iskolában, amelyen Simák Ferenc földbirtokos is megjelent, de a szülők közül csak tizenöten vettek részt a tulajdonképpen gyűjtési céllal megrendezett ünnepségen. Kár, hogy a tanfelügyelőnek szánt jelentés-piszkozatból kimaradt a gyűjtés végeredménye. Pedig nyilván nem lehetett nehéz megszámlálni az összegyűlt garasokat.

Megmaradt az iskola irattárában egy másik jelentés-piszkozat is, amely az 1917—18-as tanév munkáját összegezi. Ebben a tanító arról panaszkodik, hogy a tananyagot egyetlen osztályban sem végezték el, s azt is megtudjuk belőle, hogy 1918-ban összesen csak 1 hónapig volt tanítás, mert nem volt szén és a tanítóknak részt kellett venni a rekvirálásokban is.

A háború utolsó esztendejében a népszerűtlen Csekey Sándor jegyző már egy sort sem örökíthetett meg jegyzőkönyvben, mert a korábban bábként rángatott képviselőtestület, ha hívta, ha nem, nem jött össze. A basáskodó hivatalnok talpa alatt meggyulladt a talaj. Az egyik koraőszi napon lövés dördült a községháza környékén. Az ismeretlen tettes azonban elvétette célpontját, a gyűlölt jegyzőt, aki a népharag újabb megnyilvánulását már nem várta meg, hanem családját hátrahagyva Salgótarjánon át Budapestre távozott. Ekkoriban ment el a faluból Simák Ferenc földbirtokos, a Jankovch-birtok bérlője is.

Mindez az 1918-as őszi rózsás forradalom napjaiban történt, amikor egyszer salgótarjáni munkások jelentek meg a faluban és az ő javaslatukra Sándor György, volt irodaszolgát választották meg jegyzőnek. Sándor György saját elbeszélése szerint csak aláírt, az ügyeket az igen népszerű Dianovszky Szaniszló, orosz fogságból hazatért igazgató-tanító intézte. Sándor György jegyzői hivatalát bányai munkájával párhuzamosan látta el, és egyetlen hasznos intézkedésnek ma is azt tartja, hogy nem engedte széthordani a magtárból a gabonát.

Ilyen előzmények után köszöntött be 1919 márciusa. A kazári munkás-paraszti tanács 1919 április 11-én alakult meg. A község első proletár közigazgatási szervezete május 17-ig, az utolsó jegyzőkönyv keltezésének napjáig négy ülést tartott. Ezek napirendjén 29 ügy szerepelt, melyek közül néhányat röviden ismertetünk.

Dr. Spodos Béla, özv. Jankovich Miklósné földbirtokos örököse, élelmiszer támogatóst kért a tanácstól, s az nem zárkózott el az elől, hogy a volt birtokosnak adjon a termésből, amennyiben hivatalosan igazolja, hogy menekült és családjával együtt ellátatlan.

A tanács intézkedéseiben semmi nyoma nem volt a szervezetlenségnek. Az ügyekben hozott döntéseit határozottság jellemezte. A társadalmi tulajdonba vett földekből csak azután juttatott a bányászoknak és csak abban az esetben járult hozzá az uradalom fakészletének kiárusításához, miután azt a salgótarjáni járási gazdasági biztos engedélyezte.

Domonkos János, a tanács elnöke külön gondot fordított arra, hogy Csekey Sándor, volt jegyző holmiját semmi károsodás ne érje, de szigorú felszólítást küldött neki anak elszállítására.

A tanács határozott felhívással fordult a kecskét tartó gazdákhhoz, hogy ne hágnák át az erdei legeltetési tilalmat, mert különben forradalmi bíróság elé állítják őket. A kecskék száma meghaladta a 300-at a faluban. A kecsketartás elterjedése a háborús állapotok és földaprózódás következménye volt.

A négy tanácsköztársasági jegyzőkönyvben az „elvtárs” szó csak egyszer fordult elő, Dianovszky Szaniszló nevével kapcsolatban, aki az iskola céljaira egy csille szemet kapott.

A harmadik és a negyedik ülésen került sor a művelődési, illetve egészségügyi bizottság megválasztására. Az előbbibe Dianovszky Szaniszlót, Hegedűs Bélát és Sztancsik Ferencet, az utóbbiba pedig Dianovszky Szaniszlót, Tózsér István katonát és Szabó bera Pétert választották meg.

Intézkedés történt a papi földek községi tulajdonba vételéről is, olyképpen, hogy azokat 15 korona haszonbér fizetése ellenében a pap további intézkedésig használhatta.

A Tanácsköztársaság bukása után a visszatérő régi rend három embert vett üldözőbe: Domonkos Jánost, Sándor Jánost és Szabó bera Pétert. Mindhármukat szeptember végén fogták el és kétheti kisterenyei csendőrségi őrizet után Hatvanba szállították őket, hogy „leszámoljanak” velük. Életüket azonban a falu jóérezésű embereinek, köztük Kőmáromy Barnabás intézőnek, sikerült megmenteniük.

A bukást követő egy esztendő leginkább az a tény jellemzi, hogy a képviselőtestületi gyűlést csak 1920 július 31-ére tudták összehívni, ahová csak néhányan jöttek el, hogy meghallgassák Bodó János helyettes körjegyző beszédét, amelyben a nép közügyek iránti „résztvevőségéről” panaszkodott. Pedig panaszra nem neki, hanem a népek lett volna oka.

Befejezésül álljon itt az első világháborút követő forradalmi időszakról egy érdekes értékelő összehasonlítás. Dzsida József bányamérnök szakmai szempontból igen jelentős könyvében elég szűkszavúan így ír a forradalomról: „Forradalmi zűrzavarok, utána kommunizmus. A munkások nem dolgoznak. A termelés a mélypontra zuhan.” Egészen mást érzött meg viszont az egyszerű bányász emlékezete: A Tanácsköztársaság alatt a munkaidőt 8 órára csökkentették, de a bukás után újra 12 órára emelték fel.

Kovács János

